

A XII. századból való „Ancrene Riwe”-ben, amely „a remete vagy zárдалakó nők szabályzata” kíván lenni, olvassuk, hogy az ilyen nőket madarakhoz lehet hasonlítani, „mert elhagyják a földet, azaz a törődést a világ dolgaival, és szívük lendülete a magasba, az ég felé röpíti őket”. *Neville Braybrooke* szerint ez a hasonlat nagyon ráillik *Simone Weilre*, ugyanúgy, mint a következő hasonlat *Edith Steinre*: „Kiterjesztik szárnyaikat, mint a repülő madár: lelkük feszülésében és testük szenvedéseiben az Isten keresztjét hordják.”

*Simone Weil*ről és *Edith Stein*ről is többször szoltunk már folyóiratunkban. *Braybrooke* tanulmánya azonban, amelyet „A hívott és a választott” címmel az *Études* tett közzé, érdekes szempontokat és új mozzanatok is tartalmaz. *Edith Stein*, mint tudjuk, a múlt század vége felé, 1891-ben született, 18 esztendővel előbb, mint *Simone Weil*. Soha nem találkoztak egymással s egyikük kezébe sem jutott el a másiknak írása. *Edith Stein* több klostromba zárt szerzetesnő volt, *Simone Weil*ről elmondható, hogy szociális próféta és vallási misztikus volt. Az, hogy napjainkban mégis együtt emlegetik őket, a német náciizmus szörnyű embertelenségeivel függ össze. *Keresztes Benedikta* nővér, régebben *Edith Stein*, 1942-ben halt meg egy *auschwitz*i gázkamrában, *Simone Weil*t pedig egy évvel rá vette gondozásába egy kenti szanatórium. A 34 éves nő borzalmasan elcsigázott és feldült állapotban volt, de gondot leginkább azzal okozott a vezetőségnek, hogy konokul visszautasította a táplálékot, amely meggyógyíthatna volna. Bizalmas naplójában az utolsó és rejtélyes bejegyzés ez a szó volt: „beteg-ápoló”.

Ma sokan imádkoznak, főleg Németországban, hogy *Edith Stein*t, a rettenhetetlen kármelita apácát az oltár dicsőségébe emeljék. Francia katolikusok modern *Antigonénak* tekintik *Simone Weil*t, valamiféle nem kano-nizált szentnek, akinek az volt a küldetése, hogy, bár nem lépett át rajta, dörömbölgjön az egyház kapuján. A két történet egyike sincs azonban befejezve — állapítja meg a tanulmány szerzője. *Simone Weil* írásai folyvást na-

gyobb figyelmet keltenek, karöltve azzal, hogy szaporodnak a kiadások és a fordítások. Ugyanakkor *Edith Stein* élete is mind nagyobb hatást gyakorol a katolikus hívekre: vannak, akik különleges kegyelmeket tulajdonítanak közbenjárásának. Egyiknek a művei, másíknak az élete az érték. Egyiknek erőssége az írásaiban, másíknak a hitvatásában nyilatkozott meg.

1891. október 12-én, az Engesztelés zsidó ünnepén, hetedik gyermekük született *Augusta* és *Siegfried Stein*-nek. A leányka, *Edith*, mindössze 13 éves volt, amikor szakított ösei hitével, és 21 éves, amikor nyíltan ateistának vallotta magát. *Simone Weil* 1909. február 3-án, *Szent Balázs* napján született. Ő volt a második gyermek. Szülei szabadgondolkodók voltak s ebben a szellemben nevelték gyermekeiket is. Amikor *Simone Weil* kevéssel huszadik évének betöltése előtt az *École Normale* növendéke lett, úgy nyilatkozott magáról, hogy agnosztikus és elutasít mindenféle vallást. Világnézeti állásfoglalását teljes szkepticizmus határozta meg. Amikor azonban 1937-ben rövid pihenőre *Assisibe* utazott, meglepő dolog történt vele. A *Santa Maria degli Angeli* templomban szemlélődött, amikor egyszeriben olyan áhitat rohanta meg, hogy térdre hullott az oltár előtt. Mintha ráparancsoltak, ellenállhatatlanul kényszerítették volna. Ő maga használja az „ellenállhatatlan” kifejezést, ami — jegyzi meg *Braybrooke* — helyesnek is látszik, ha figyelembe vesszük *Simone Weil* végtelenen makacs természetét. Ami mellett egyszer megkötötte magát, abból már senki kedvéért és semmiféle fenyegetésre sem engedett. Őt éves volt, amikor megtagadta, hogy továbbra is elmondja az imádságát, majd azzal a kijelentéssel ejtette ámulatba környezetét, hogy nem kell neki semmiféle édes-ség, amíg honfitársai lövészárkokban szenvednek. Jellemző rá, hogy amikor 1940. decemberében esszé-t írt az *Iliász*ról, alcímül alája tette: „Az erő éposza”, s a témát úgy fejtette ki, mint amelyet egész élettapasztalata támaszt alá. A fiatal trójai hős *Homéroszi* jelenetéről szólva, aki vissza-utásítja, hogy leszálljon az alvilágba, méltán idézhette volna *Krisztus*nak

Szent Péterhez intézett szavait is: „Egy más valaki fog felővezni téged és elvezet oda, ahová nem akarsz menni.”

Simone Weil sohasem szorgalmazta az isteni közbelépést vagy a vallási élményt. Amikor részesült bennük, ez egy várakozás, az „Isten-várás” következménye lett. Ha nem is lemondó, de passzív magatartását világítja meg az Úr imájához fűzött fejtegetéseiben: „Amikor az ember rendkívül szomjas, amikor úgy érzi, hogy elpusztul a szomjúságtól, akkor már nem gondol az ivás aktusára, kapcsolatban önmagával, sem az ivás aktusára önmagában. Egyszerűen magára a valóságos vízre gondol s a víznek a képe olyan, mint egész lényének kiáltása.” Kevesssel Assisiben tett látogatása után úgy érezte, hogy kényszerítik ennek az imának mindennapi elmondására s ez a szokás mindannyiszor azt az érzést keltette benne, hogy „Krisztus birtokába vett engem”.

Akik német nyelvészetre adják magukat, nem mellőzhetik a Miatyánk gót fordításának tanulmányozását. Edith Steinnek tehát mint egyetemi hallgatónak kellett megismerkednie az Úr imádságával. Felfedezés volt számára. Később, amikor a szerepek cserélődtek s ő maga is tanított, elmondhatta volna hallgatóinak mindazt, amiről úgy érezte, hogy a szöveg taglalásakor megvilágosodott benne. Ő azonban hagyta, hogy a szavak maguk beszéljenek. Remélte, hogy nincs szükség a jelentésük magyarázatára, mert sugárzásuk az ő arcán át amúgyis felragyog. Olyan eljárás, amely a szemlélődésben a mind teljesebb belső lemondás gyakorlata lett számára. Erre utalt már akkor is, amikor egyik előadásában hangoztatta: „A fordítónak olyannak kell lennie, amilyen az ablaküveg: átengedi a fényt, de maga láthatatlan marad.”

Simone Weil hasonló s ugyanakkor eltérő módon gondolkodott önmagáról: „Mindenkinek úgy kell felfognia magát, mint hű és gondos fordítót, s nem mint kifejezésre váró eszmék teremtőjét.” Edith Stein szemében, aki zsidó és atheista volt, konvertita és apáca lett, mindegyik állomás egy logikus fejlődés részének tűnt fel. Az életet szerinte a jövő felé fordulva éljük, de a multa visszanezve értjük meg, és a saját állomásainkra emlékezve ta-

lálhatjuk ki a másokéit. „Szenvedélyesen vágyhatom például a vallásos hitre, anélkül azonban, hogy meg is kellene adatnia nekem.” Ezekkel a szavakkal a saját tapasztalását fejezte ki, olyan tapasztalást, amelyet talán Simone Weil is szerzett. Más alkalommal ezt írja: „Tegyük fel, hogy egy meggyőződéses atheista Isten jelenlétének valóságát érzi meg egy vallásos élmény folyamán. A helyzet ilyenkor az, hogy nem szabadulhat a hittől, de nem lép be annak körébe. Nem engedi, hogy a hit hatóerővé váljék benne, hanem rákapasztkodik tudományos világnézetére, amelyet felborítana egy olyan hit, amely nincs feltételekhez kötve.” Edith Steinnek ezt a meglátását igazolja Simone Weil életének minden szakasza, egészen addig, amíg betévedt a Santa Maria degli Angeli templomába. Ezután az epizód után azonban, mint tudjuk, kényszerítve érezte magát arra, hogy amolyan külső keresztény legyen. Magyarázata nyilván az, hogy ő természeténél fogva szkeptikus volt ugyan, de sohasem horgonyozta le magát egy tudományos világnézet mellett. Okosabbnak vélte, ha folytatja várakozási módszerét, vagyis munkálkodik legjobb tehetsége szerint s elfogadja azt, ami történik vele. „Az eszmék jönnek és vaktában fészket ütnek bennem, amikor azonban tévesnek bizonyultak, tovább is állanak. Nem tudom sem azt, hogy honnan jönnek, sem azt, hogy mit érnek. De bármekkora legyen a kockázat, nem hiszem, hogy jogom lenne gátolni ezt a belső folyamatot.”

Ezek az eszmék a paradoxon szárnyain röptek és paradox volt persze maga a hit is: egy Isten, egyszerre egy és hármas; egy Teremtő, akinek a Fia ember és Isten volt; a nehézkeségi erő világa, amelyben a pap által felmutatott ostyá földi anyag s ugyanakkor Krisztus teste; egy történeti székma, amelyben a kegyelem megengedi, hogy a legszélsőbb igazságosság vegyüljön a látszólag legszélsőbb igazságtalansággal. Ez az ellentmondás azonban, ahogy ő felfogta, az ember méltatlanságát tükrözi, s hogy az ember éri ezt a méltatlanságát, egyben valóságérzését is tanúsítja. Az ellentmondás utat mutat az embernek Isten felé, a Teremtő felé, mert a teremtés maga is ellentmondás. Az emberi lét mélységéig megtapasztalt el-

lentmondás a széttépettséget és a keresztet jelenti.

Ugyanezek a gondolatok kísértették Edith Steint végső óráiban Auschwitzban. Ha nem is tudta utolsó pillanatig, hogy milyen módon fog meghalni, legalább 1933 óta előre érezte halálának erőszakos voltát. Mi több, imádkozott is azért, hogy a keresztet, amelyet Hitler rá fog rakni a zsidó népre, részben ő maga hordhassa. Nem meglepő tehát, hogy amikor beöltözött, szerzetesnevétül a Keresztes Benediktát választotta.

Mint egyetemi oktató és előadó, Edith Stein, a „doktor kisasszony” meglehetősen száraz és fanyar alaknak hatott. Azokra, akik nem hódoltak meg értelmi érvei előtt, vagy akikben nem volt meg a képesség, miként benne, hogy hosszasan egy dologra összpontosítsák figyelmüket, leplezetlen helytelenítéssel vetette rá lék szeméit. Barátai kissé vénlánynek találták, akiből hiányzik a humor s aki lehetetlenül komoly. Kármel azonban mindezt megváltoztatta. A szabályzat szigorú betartása több türelemre tanította a nálánál gyöngébbek iránt. Ugyanakkor cellájának sóprése és rendbehozása, a varrás és himzés el-sajátítása elősegítette női jellemvonásainak fejlődését. Ha azelőtt is beszélt a nyilvánosság előtt olyan témákról, mint „a nő szerepe otthonában”, most gyakorlatban kellett átvinnie a szerzetesi közösségben mindazt, amire annakidején másokat buzdított. Ezeknek a zárdáknak ugyanis — állapítja meg Braybrooke — megvan a módszerük arra, hogy a lelket a föld felé fordítsák, mielőtt megnyitnák számukra a szemlélődés magaslatait. Így például a beöltözés épp olyan körülményes itt, mint a világban az esküvő. Menyasszonyi ruhát kell készíteni, uszályal, s Renata anya leírja bájos visszaemlékezéseiben, hogyan megy próbálni az új nővér egyik műhelyből a másikba. Híven a hagyományhoz a kölni Kármelnek is megvoltak a szabásai és varrói; kedves ellentmondás vagy paradoxon, amely meglephetette a közösség új tagját.

„Személyisége fontosabb, mint műve.” Ekként vélekedett a „De Linie” holland újság Edith Steincről öt évvel a halála után. Ennek a személyiségnek keretében vívta meg harcát Edith Stein az ő zsidó örökségének problé-

májával, tért át a keresztény hitre, oldotta fel az antinómiát, amelyen át Izrael Istene a Genézis Istene, tehát az egész emberiség Atyja lett, akinek egyetlen Fia azért jött a földre, hogy beteljesítse, nem pedig hogy eltörölje a régi törvényt. Az Ószövetség haragvó Istenét az Újszövetség szerető Istene váltotta fel számára — s ez a kapcsolat Mózes és Krisztus között kapott hangsúlyt előtte később XI. Pius pápa ajkáról, amikor a pápa 1933-ban az árja felsőbbség elmélete ellen tiltakozva kijelentette: „lelkileg-szelemlileg mi valamennyien szemíták vagyunk.”

Ezzel ellentétben Simone Weil — értelemi alakulásának különös fordulataként — soha nem tudott mást látni a judaizmusban és a Vatikánban, mint Krisztus ellenségeit. Védelmére nem hozhatjuk fel, hogy nem ismerte volna Hitler „Mein Kampf”-ját vagy a „Juda verrecke” szöveget: ott voltak a bizonyságok körülötte a párisi könyvkereskedésekben és a Franciaországba menekülők áradatában. Gondolkodásának ez a különössége, kiváltképpen heves antiszemitizmusa ugyan-csak sok fejtörést okoz. Megoldása nélkül azt sem érthetjük meg, hogy végül is mi bírta rá arra, hogy bár nem lett híve a keresztény ortodoxiának, mégis emellett tegyen tanúságot. Mint Braybrooke kifejti, Simone Weil borzalommal töltötte el az Ószövetség. Egyik írásában olvassuk: „Mózes, aki gyilkossággal kezd, Józsu, a Bírák (gyilkosságok, árulások), Sámuel, Saul, Dávid, Salamon, Juda és Izrael királyai. Gyakorlatilag a zsidók egyebet nem tudtak, mint ölni.” A jelen világra térve, úgy látta Simone Weil, hogy minden dolog alá van vetve a nehezkedési erőnek, ami mindent a földre ránt, a fájdalom, az undor a reménytelenség szintjére. Egyetlen menekvés nyílik itt, fel a magasba, és ezt sem lehet elérni másként, mint Isten várásával. Ha magyarázni akarjuk Simone Weil, az „Isten várása” és a „Nehézkedés és kegyelem” című dolgozatainak vezető eszméi alapján mondhatnók, hogy hite a következő volt: „A nyomorúság látása elkerülhetetlenül arra késztet minket, hogy keressük a nyomorúságból való menekülés útját, azaz elméldünk a természetfölöttiről. Ez embernek tehát szeretnie kell nyomorúságainak for-

rását, mert a könyörtelen nyomorúság, a szorongás, a kegyetlenség, a kínzás, a rettegésben tartó betegség: mindez csak isteni szeretet.”

Mondanunk sem kell, hogy ez a fel fogás egyáltalán nem a kereszténységé. Simone Weil nézeteit hajdanában gnoszticizmusnak minősítették volna. S tagadhatatlan, hogy Simone Weil életében kezdve attól, hogy gyermekkorában visszautasította az édességeket, egészen addig, hogy a szanatóriumban sem volt hajlandó többet enni a megszállott Franciaországban előírt adagnál, kifejezetten manicheus tendencia nyilatkozik meg. Önmagának széttépését úgy fogta fel, mint a kereszt vállalását. Így azután csalódását is a zsidók és az egyház irányában abból a tényből származtathatjuk, hogy mind a kettő kénytelen számolni a fennmaradás szükségével és az emberi gyarlósággal. A gyöngeségeket, amelyeket megbocsátott más vallások hívőinek, mint a kaldeusoknak és egyiptomiaknak, nem tudta megbocsátani a keresztényeknek vagy Izraelnek. Annyira rajongott a tökéletességért, hogy neki vagy a teljes tökéletesség vagy a teljes nyomorúság kellett — végletek, amelyeket szívesen fordított „minden vagy semmi”-nek, utalva az Upanisádákra. Arról azonban megfeledkezett, hogy „todo y nada” volt a jelszava egy Keresztes Szent Jánosnak és egy Avilai Szent Teréznek is.

Benedikta nővér, Edith Stein, meg is próbálta követni rendjének ezeket a misztikusait. Arra vágyott, hogy tanításait felragyogtassa önmagán keresztül, hogy „üvegtábla” lehessen belőle, egy a sok közül a karmelita spiritualitás hatalmas szentélyében. Simone Weil idegennek érezte magát az ilyen kollektív folytatólágosságtól. Ő mindenkor elszigetelt maradt. Mögötte Normandia és Kent gyümölcsfái voltak, fölötte Páris és London csillagai: az esendőség és a maradandóság jelei, amelyek arra serkentették, hogy bele-mélyedjen az örökkévalóság értelmébe. Talán az volt a hivatása, hogy „outsider” maradjon, vagy ahogy Max Piccard véli, „talán azért nem jutott el a kereszttséghez, mert Isten ki akarta terjeszteni a kereszténység határait, in partibus infidelium”, miután Krisztus, amikor birtokába vette őt, birtokba vette az összes nemkereszténye-

ket”. Ezzel szemben Edith Stein tanári katedráján épp úgy, mint a zárda kórusában nemcsak az emberi természet törekenységét tapasztalta meg, hanem az igazság maradandóságát is. Visszaemlékezhetett arra a nyárra Berzzabemben, amikor a napi ritmusa megoszlott a gyümölcsös és a könyvtár között. Ott történt, hogy egyik reggel letette kezéből Szent Teréz önéletrajzát s felkiáltott: „Ez az igazság.”

„Az igazi remetéket madaraknak mondhatjuk...” Életükben Isten keresztjét hordják, ugyanúgy, mint ahogy műveikben lelkük a magasba röpül az ég felé. Nincs kép, amely jobban jellemezhetné Edith Stein életét és Simone Weil írásait.

*

Roger Martin du Gard, az év elején elhunyt Nobel-díjas francia író, akinek nevét nálunk elsősorban a „Thibault család” című regénye tette ismertté, nem volt hívő ember. Annál érdekesebbnek találhatjuk azt a viszszaállítást, amelyet Georges Girault kanonok adott az *Études* számára. Kik voltak azok az egyházi személyek, akikkel Martin du Gard kapcsolatba került s általában milyen szemmel nézte a vallásos embereket — ez az a kérdés, amellyel Girault különös-képpen foglalkozik.

Tekintettel Martin du Gard soha nem titkolt atheista meggyőződésére, kissé meglephet minket Giraultnak az a megállapítása, hogy az író „egészen csodálatos papi alakokkal” hozta össze az élet. Ilyen volt *Sudour* prelátus, akkor párisi általános helynök, aki sűrűn megfordult otthonában. Vele mászta meg Martin du Gard a chamonixi hegycsúcsokat. Együtt estek át egy tragikus turista-szerencsétlenségen is. Ők ugyan megmenekültek, de társaságuk több tagja életét veszítette. Argentiere templomában emléktáblát is állítottak nekik. Egy másik katolikus papot, *Maydieu* abbét, aki *Duhamel* meghitt körébe tartozott, szintén barátságába fogadott a család. Az utolsó húsz évben azonban *Valensin* abbé a nagy barát. Martin du Gardék csak úgy emlegették, hogy „az atya”, ő pedig „Rogernek” és „Helénnek” szólította őket. *Valensin* egyszer a nyári pihenőjét is náluk, a bellemei kastélyban töltötte. Az egyik termet akkor a napi misemondás számára rendezték

be neki s az író személyesen ügyelt arra, hogy semmi se hiányozzék. Tette ezt persze udvariasságból és barátságból, mert hiszen az „atya” előtt sem leplezte hitetlenségét. Giraultnak akkoriban így számolt be Helén, az író felesége, erről az eseményről: „Képzheti abbé úr! Mise nálunk ebben az épületben, amelyet néhány évvel ezelőtt „Atheide”-nek, az atheisták házának neveztek el a szomszédok.”

Férjével ellentétben Martin du Gard asszony vallásos lélek volt. Mint Girault írja, nemcsak megőrizte, de folyvást mélyítette hitét, ami szenvedést is jelentett számára. Nem mintha férje gátolni akarta volna vallásának gyakorlásában. Ellenkezően, ő maga tájékoztatta Helént a szentmisék időpontjáról, ha idegen városokba értek. Mint az Ecole des Chartes, az oklevéltani főiskola egykori növendéke, Roger örömet vitte el őt a katedrálisokba és műemlék-templomokba, megmutatta értékeiket és szépségeiket, elmesélte a régi maradványok történetét. Minthogy azonban kölcsönösen csodálták egymást — mondja Girault —, nem lehetett, hogy ne szenvedjenek egymás miatt.

Helén egész életén át nemeslelkűen tanúsította a maga kereszténységét ebben az irodalmi körben, amely oly távol állt Krisztustól, de nem eszmények nélkül. Türelmes gyöngédséggel volt Gide iránt is, aki pedig minden kedvessége ellenére nem egyszer irritálta. Helén tudott Madeleine Gide keserves helyzetéről, akinek azóta Jean Schlumberger egyik dolgozatában méltó elégtételt szolgáltatott. Gide-t örökösen nyugtalanították a vallási kérdések s nem tudott úgy társalogni, hogy bele ne keverje a vallást, főleg az ellene szóló érveket, amelyeket nagyon szűk szemszögből, nagyon egyoldalúan kezelt. Vesszőparipája volt annak hangoztatása, hogy az egyház mennyire „ügyes”. S ezt az ügyességet az ő tálatásában vajmi kevés választotta el a képmutatástól. Girault fiatal pap volt, amikor köztük csöppent. „En hátsó gondolatok nélkül beszéltem, mint mindig — írja Girault. Szabadnak és felszabadultnak éreztem magamat, kérdés azonban, hogy annak tartottak-e ők is. Mindenesetre nem adtam okot, hogy kételkedjenek abban: mekkora öröm számomra, hogy Istené lehetek.” Martin du Gard ösz-

sze is hozta két barátját, Gide-t és Valensin atyát. Az abbé csakhamar meglátogatta antibesi remeteségében Gide-t. „Hogy mennyire messze van Gide az Istentől!” — jelentette ki visszatérése után Giraultnak.

Mintha mindjárt elnézést is kért volna érte, Martin du Gard gyakran elmondta Giraultnak: „Tudja, nekem nincs hitem.” Megismételte előtte ezt akkor is, amikor szóba került köztük Valensin atya új könyve. „Okai annak, hogy hiszek” — hangzott a címe a könyvnek, amelyben Valensin főképpen a saját vallási élményeit tárta föl. Valensin személyesen nyújtott át egy dedikált példányt Martin du Gardnak, aki meleg szavakkal köszönte meg a baráti szívélyességet, de előre bocsánatot kért arra az esetre, ha mégsem olvashá el. Valensin, aki — mint Girault mondja — maga volt az udvariasság, nem is erősködött. „Egy alkalommal azt mondta nekem Martin du Gard — folytatja Girault —, hogy elolvasta a könyvet, más alkalommal, hogy nem olvasta el! Magáról a könyvről azonban, vagy hogy az milyen hatást tett reá, soha nem nyilatkozott.”

„Amikor összetalálkoztam Roger Martin du Gard-ral, nem olvastam még és nem is akartam olvasni műveit — írja Girault. Nem volt hozzá időm s azt is gondoltam, hogy jobban ismerem meg a lelket, ha függetlenítem magam az irodalmi kórustól, a rajongóknak attól a körétől, amelynek *Gallimardék* voltak az utólérhetetlen hangadói. Később a diákjaim miatt mégis elolvastam a „Jean Barois”-t, Martin du Gardnak azt a regényét, amelyet ő maga nevezett később ifjúkori bűnének. Gyakran mondogatta nekem: „Ma már nem írnám meg”. S valóban — teszi hozzá Girault — nehezen is írhatta volna meg, mert a regénynek a Szentírásra vonatkozó ellenvetései P. *Lagrange*, a jeruzsálemi biblikus iskola és P. du *Grandmaison* kutatásai nyomán sorra elavultak. Roger Martin du Gard sokkal körültekintőbb volt, semhogy ne tudott volna erről, és sokkal lelkiismeretesebb, semhogy csak úgy egyszerűen átsiklott volna fölötte. Hite nem volt. de megvolt benne az igazság és igazságosság érzése, minden embernek és minden emberi ügynek tisztelete, és pedig olyan mértékben, hogy az igazságot és az igazságosságot abszolútum-

má emelte... Egyszer szóba hoztam előtte, hogy a saját tapasztalataim szerint is milyen helyesen látja ő a munkássztály szerepét és hivatását, s megkérdeztem, hogy milyen forrásokból merit. Forrásai? A mindennapi megfigyelés és az érzékenység, amely nem hagyta, hogy közömbösen haladjon el bármi emberi mellett."

„Sokszor beszélgettünk mi egészen bizalmasan egymással — folytatja Girault —, voltak közlései, amelyeket nem is adhatok tovább, azt azonban el kell mondanom, hogy egy név milyen bevésődött Roger Martin du Gard szívébe: Hébert abbé neve, azé a papé, aki a modernista válság idején minden kapcsolatot megszakított az egyházzal. Hébert volt „az ő papja”, ifjúkorának, a bölcsélettel való érintkezésének, hitelenségének papja, az a Hébert abbé, aki Bordeauxban van eltemetve s alkinek sírjánál a legutóbbi évekig összegyűltek hű tanítványai."

„Utána, hogy szakított Rómával és meg is nősült, Hébert meglátogatta Martin du Gardékat. Közben azért eltelt néhány esztendő, mert Helén nem akarta, hogy Hébert csak úgy frissiben állítson be hozzájuk, s Roger megértette feleségét. A fogadtatás, mint mindig, igen nyájas volt. Hébert most már többször is megjelent náluk. Egy alkalommal, amikor kettesben maradtak, Helén megkérdezte Hébert-től:

nem bánta-e meg, hogy kilépett a papi rendből. „Igen, megbántam — felelte Hébert — s újból megtaláltam volna teljes hitemet, ha ki tudtam volna tépni magamat abból a baráti körből, amely csupa hitetlenségből áll, ha el tudtam volna hagyni Páris't... Valaki sejtette ezt a belső drámát: *Amette* bíboros. Amikor a bíboros meghalt, breviáriumban ott találták Hébert abbé pappá szentelésének emlékképét."

Julien Green jegyezte fel Naplójában azt az ír legendát, amely a hivatásukhoz hűtlenné vált papokat, a „spoiled priest”-eket odahelyezi a paradicsomba, miseruhában, a hű papok mellé. Egy nagy és szép kehely van előttük is, de talpával fölfelé. „Roger Martin du Gard ifjúkorában látta ezt a felfordított kelyhet — írja Girault — s a látvány meg is hagyta nyomát az életén. Minthogy látta a kelyhet, a nagy és szép kelyhet, megőrizte azt a nagyon édes tekintetet és ítélkezéseiben azt a szeretetet, amely többet ért nekünk, barátainak, összes műveinél... S ami minket illet, az Úr papjait, mi meg vagyunk győződve arról, hogy sokat szenvedni is jobb, még a saját egyházunk részéről is, mint felborítani a kelyhet. Ki tudná felmérni egy ilyen cselekedet következményeit? Azt viszont jól tudjuk, hogy megváltó értéke van a kehelynek, amelyet tele szívvel és két kézzel a Kereszt felé emelünk."

A KIS ÚT

„Föl sem tudjuk fogni Isten jóságát irántunk, amellyel a bűnbánat nagy szentségét alapította. Ha azt a kegyelmet kaptuk volna, hogy bármit kérhetünk Krisztus Urunktól, sosem gondoltunk volna rá, hogy ezt kérjük; de Ő előre látta gyöngeségünket és állhatatlanságunkat a jóban és szeretete arra vitte, hogy megadja azt, amit kérni sem mertünk volna.

Ha a kárhözottaknak, akik oly régóta vannak a pokolban, kihirdetnénk: Papot állítunk a pokol kapuja elé. Akik győnni akarnak, csak menjenek oda, — gyermekeim, hiszitek-e, hogy egy is ott maradna? A legnagyobb bűnösök sem félnének megmondani bűneiket, és pedig az egész világ előtt. Milyen gyorsan üres lenne a pokol és benépesülne a mennyország!...

Nem árt rá gondolni, hogy van egy szentség, amely meggyógyítja lelkünk sebeit! De jó előkészülettel kell ám fölvennünk, különben új sebek támadnak a régieken.

Vannak, akik rossz gyónást végeztek a nélkül, hogy magukban számot adnának róla... Gyötrődnek, de nem tudják, miért... Nincs meg bennük a buzgóság, mely egyenest a jó Isten felé vezetné őket. Nem tudom én, micsoda unalom, nehézkesség, fáradtság van bennük. Ez a visszamaradt bűnök, vagy gyakran bocsánatos bűnök miatt van, melyekhez rendetlenül ragaszkodunk. — Van-